

Ο Κλήδονας στους βλαχόφωνους Έλληνες

Γράφει
ο εκπαιδευτικός
-χοροδιδάσκαλος
Γιάννης Τσουμπρός

Όπως είπαμε και στο προηγούμενο σημείωμά μας η λέξη κλήδονας προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη «κλήδων», που σημαίνει προγνωστικό ήχο,

δηλαδή λέξεις ή φράσεις τυχαίες που ακούγονται κατά την διάρκεια μαγικών τελετών και στις οποίες αποδίδεται έπειτα προφητική σημασία. Οι αρχαίοι την ημέρα της εορτής των Νουμηνίων είχαν τη συνήθεια του κληδονισμού, κληδονίζοντο, δηλαδή μάντευαν το μέλλον με τον κλήδονα. Η ίδια τακτική συνεχίστηκε και κατά την έλευση του χριστιανισμού και την ένταξη των παγανιστικών εθίμων στο χριστιανικό εορτολόγιο. Το δρώμενο αυτό μάλιστα με άλλα έθιμα που ανάγονται στις θερινές τροπές του ηλίου συνδέθηκε με την εορτή των γενεθλίων του Αγ. Ιωάννη του Προδρόμου, του μεγαλύτερου προφήτη που προμήνυσε την έλευση του Χριστού, παρόλο που η Εκκλησία επιχείρησε μάταια να το καταδικάσει και να το καταργήσει, παρομοιάζοντας το με βακχική-παγανιστική τελετή.

Το έθιμο συναντάται σε πολλές περιοχές της Ελλάδας με διάφορες παραλλαγές. Στους βλαχόφωνους πρόκειται για την πρώτη εθιμική εκδήλωση που πραγματοποιείται την καλοκαιρινή περίοδο, όταν αυτοί εγκατέλειπαν τα χειμαδιά και ανέβαιναν στα βουνά για να ξεκαλοκαιριάσουν. Η ονομασία που δίδεται από τους βλάχους για το δρώμενο είναι Ταγιανί, δηλ του Αη-Γιάννη, αλλά ο όρος αυτός δεν διατηρείται σήμερα. Αντίθετα, στις μέρες μας είναι γνωστό με την ονομασία Γκαλιάτα, καθώς έτσι ονομάζεται το στολισμένο με λουλούδια δοχείο που οι κοπέλες γεμίζουν με νερό από τρεις βρύσες. Γκαλιάτα σημαίνει στα βλάχικα στην κυριολεξία καρδάρι για το άρμεγμα των γιδοπροβάτων, κουβάς θα λέγαμε σήμερα, παρόλο που στο δρώμενο χρησιμοποιείται μεταλλικό υδροδοχείο, το γκιούμι. Το έθιμο βέβαια έχει διάφορες μικροπαραλλαγές στα βλαχοχώρια μας όμως σε γενικές γραμμές είχε ως εξής:

Το απόγευμα λοιπόν της παραμονής της εορτής του Γενεθλίου του Αγ. Ιωάννη του Προδρόμου, όλες οι νιόπαντρες και οι ελεύθερες κοπέλες τραγουδώντας βγαίνουν σε παρέες στην άκρη του χωριού, όπου αρχίζει το δάσος, για να βρουν ένα βότανο που ονομάζεται «κουσίτσα», κοσίδα δηλαδή, γιατί το πλέκουν στις κοσίδες τους ανάμεσα στα μαλλιά. Όποια βρει το βότανο αυτό, το σημαδεύει δένοντας το με μια κόκκινη κλωστή και στη συνέχεια το σκεπάει με φύλλα για να μη το δουν και το συλλέξουν οι άλλες παρέες.

Στη συνέχεια όλες οι κοπέλες συγκεντρώνουν κάθε είδος λουλουδιού και κυρίως τη sulhina ή sulfina, το οποία ονομάζεται και galata, αφού προορίζεται για τον στολισμό του ομώνυμου δοχείου. Ο στολισμός, που γίνεται σε κάποιο από τα σπίτια των κοριτσιών της παρέας και συνοδεύεται από γαμήλια τραγούδια, πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεγμένος, ώστε κάθε παρέα να είναι περήφανη για την δικιά της γκαλιάτα. Μέσα στις γκαλιάτες βάζουν τα σημάδια τους, δηλαδή κοσμήματα, δεμένα σε μικρά μπουκετάκια λουλουδιών.

Την γκαλιάτα την κρατούν ένα ή δύο ανύπαντρα κορίτσια και μαζί με την υπόλοιπη παρέα πηγαίνουν σε τρεις βρύσες όπου θα πάρουν νερό τραγουδώντας «Ούμπλα σόρα βεάρσα φράτε = γέμισε αδελφή χύσε αδελφέ» και άλλα τραγούδια με διάφορες ανα βλαχοχώρι παραλλαγές. Η κοπέλα που κρατάει την γκαλιάτα δεν πρέπει να μιλάει όταν γεμίζει το νερό για να μη χάσει τις προφητικές και θεραπευτικές ιδιότητες του, γι' αυτό και το ονομάζουν «άπα μούτα = αμίλητο νερό». Τα μεσάνυχτα οι κοπέλες επιστρέφουν στο σπίτι και «πάνε την γκαλιάτα για κατάκλιση» κάτω από ένα δέντρο ή από μια τριανταφυλλιιά αφού τη σκεπάσουν με ένα κόκκινο νυφιάτικο πέπλο, και την κλειδώσουν με κλειδαριά, έτσι ώστε να αστρονομιστεί όλο το βράδυ.

Πολύ νωρίς το πρωί της 24 Ιουνίου οι κοπέλες και οι νύφες ντυμένες με τα γιορτινά ρούχα πηγαίνουν πάλι στο δάσος, όπου θα μαζέψουν τις κρυμμένες «κουσίτσες» τους και αν τα καταφέρουν και τις κουσίτσες των άλλων. Το κόψιμο της κουσίτσας πρέπει να γίνει ανάποδα, με τις πλάτες στραμμένες στην κουσίτσα. Στην συνέχεια οι νιόπαντρες την τυλίγουν γύρω από τη μέση τους για υγεία, για να έχουν εύκολη γέννα και για να μην αισθάνονται πόνο κατά τη διάρκειά της. Οι ανύπαντρες δένουν με την κουσίτσα το κεφάλι τους και την πλέκουν στις κοσίδες τους για να μεγαλώσουν.

Τραγουδώντας γεμίζουν τις γκαλιάτες τους με νερό, ενώ συνοδεύονται από δύο αγόρια με ξύλινες σπάθες, που τις προφυλάσσουν από τα αγόρια άλλων παρεών, που συνήθως παραφυλάγουν στα σοκάκια για να τους «χαλάσουν» τις γκαλιάτες. Το «χάλασμα» της γκαλιάτας συνεπάγεται κακοχρονιά για όλες τις κοπέλες, καθώς η τέλεση του δρώμενου επέφερε κατά την πίστη τους εύννοια σε κάθε τομέα.

Στα σπίτια που επισκέπτονται δίνουν λίγο νερό από την γκαλιάτα τους και παίρνουν από ένα αργυρό νόμισμα και λίγο καθαρό νερό ως αντάλλαγμα. Με το νερό

της γκαλιάτας βρέχουν τα μαλλιά για να μεγαλώσουν οι κοταίδες τους και πλένουν το πρόσωπό τους για να ασπρίσει. Με τα χρήματα που θα συγκεντρώσουν θα αγοράσουν φαγώσιμα και υλικά για να φτιάξουν πίτες ή κολουράκια, τα οποία καταναλώνουν σε γλέντι, γνωστό ως «μπιάρι= πιάμα», σε κάποιο σπίτι. Κατά την αποχώρησή τους εύχονται: «σ'ντι βουρ ουάρα κάμα γκίνι=και του χρόνου καλύτερα»

Το έθιμο κλείνει το απόγευμα με την εξαγωγή των κοσμημάτων από την γκαλιάτα στο μεσοχώρι. Αυτό πρέπει να είναι ασπρισμένο, γιατί αν έχουν μαυρίσει οι κάτοχοί τους θα πάθουν πολλές συμφορές κατά τη διάρκεια του έτους ή θα έχουν κακή παντρεία ή θα αργούσε το προξενιό. Από τα λουλούδια με τα οποία στολίζουν το γκιούμι, κρατούν και αποξηραίνουν μερικά για υγεία και τα τοποθετούν στο εικονοστάσι. Αυτά έβραζαν σε νερό και έλουζαν με το έγχυμα τους αρρώστους, αυτά έβαζαν στα προικιά για το σκώρο, αυτά έφεραν πάνω τους οι γεροντισσες σαν φυλαχτό, με αυτά θυμιάτιζαν τα σπίτια και για να αποτρέψουν τη βασκανία, αυτά έκαιγαν για να θεραπεύσουν με τον καπνό τον πονοκέφαλο και για να αποκτήσουν παιδιά οι άτεκνες. Από τα λουλούδια, ως σύμβολα γονιμότητας της γης, οι κοπέλες και οι νιόπαντρες προσπαθούν με την τέλεση του δρώμενου να αποκομίσουν την γονιμότητα. Εδώ βλέπουμε να συμφύεται (ανακατεύεται χωρίς τάξη) ο αποτρεπτικός με τον γονιμικό χαρακτήρα του δρώμενου.

Η παραπάνω περιγραφή του δρωμένου τηρείται σε όλα τα βλαχοχώρια με μικρές αποκλίσεις που αφορούν στα είδη των λουλουδιών της γκαλιάτας, στον στολισμό της γκαλιάτας με αργυρά ασημικά, στη δοξασία ότι τα ασημικά που θα πλυθούν με το νερό της γκαλιάτα δεν μαυρίζουν ποτέ, αλλά και στο ότι οι γυναίκες που τελούν το δρώμενο συνοδεύονται στο γλέντι από άντρες.

Στο Ξηρολίβαδο από ότι ρωτήσαμε τις γεροντότερες γυναίκες το δρώμενο της γκαλιάτας ταυτόχρονα θεωρούνταν και λιτανεία για βροχή. Σαφώς πρόκειται για ενοποίηση δύο εθίμων, του κλήδονα και της πριπιρούνας, που ήταν επικλήση για βροχή. Αυτό άλλωστε γίνονταν και στη Σαμαρίνα όπως μας αναφέρουν οι άγγλοι αρχαιολόγοι Wace και Thompson στο έργο τους «Οι Νομάδες των Βαλκανίων».

Παρόλες τις παραλλαγές του εθίμου τόσο στους βλαχοφώνους Έλληνες όσο και στους υπόλοιπους σε όλη την επικράτεια (θράκες, σαρακατσάνοι, πόντιοι, μακεδόνες, θεσσαλοί, πόντιοι, νησιώτες, κρητικοί, μικρασιάτες, επτανήσιοι, ρουμελιώτες, ηπειρώτες, μωραΐτες, αρβανίτες κλπ) κοινά στοιχεία στο έθιμο του κλήδονα είναι, το αμίλητο νερό, η ύπαρξη του δηλαδή του νερού και των λουλουδιών ως συμβόλων θεραπείας, αποτροπής του κακού, προφητείας και γονιμότητας, οι τρεις βρύσες, το υδροδοχείο που μεταφέρουν οι κοπέλες το νερό, τα ασπρισμένα κοσμήματα, τα τραγούδια που λένε, η «κατάκλιση» του υδροδοχείου με το νερό και τα λουλούδια το βράδυ της παραμονής του Αη Γιαννιού στον έναστρο ουρανό (να αστρονομιστεί) και άλλα πολλά. Όλα αυτά τα βασικά κοινά στοιχεία του δρωμένου δείχνουν την κοινή τους καταγωγή που ανάγεται σαφώς σε τελετουργικά, μαγικοθρησκευτικά στοιχεία της αρχαιότητας.

Όπως γίνεται αντιληπτό, από όσα ως τώρα παρατέθηκαν ο κλήδονας αποτελούσε στις παραδοσιακές κοινωνίες ένα δρώμενο, δια του οποίου όλα τα θηλυκά μέλη της κοινότητας επιζητούσαν να προβλέψουν τον μελλοντικό τους σύντροφο, παρόλο που για αυτό αποφάσιζαν πάντα οι γονείς τους; Και οι ίδιες δεν είχαν καμιά πρωτοβουλία. Μετέπειτα η τέλεση του δρώμενου αποτελούσε μια ευκαιρία για έξοδο από το σπίτι και για κάποια μορφή «γνωριμίας» των νέων, μια ευκαιρία απελευθέρωσης από τις αυστηρές πειθαρχίες που επέβαλε η βλάχικη κοινωνία. Η απελευθέρωση εν τούτοις αυτή υπάκουε και πάλι σε κάποιους κοινωνικούς κανόνες και βάσει αυτών τελούσαν το δρώμενο. Ετσι ερμηνεύεται και η μεταγενέστερη θεώρηση του δρώμενου του κλήδονα ως «νυφοπάζαρου».

Στις μέρες μας το θρησκευτικό ή ορθότερα το μαγικοθρησκευτικό στοιχείο έχει εκπέσει και το τελετουργικό στοιχείο, που συνήθως προβάλλεται, μετατίθεται σε ένα παιχνίδι κοινωνικών σχέσεων, σε μια διασκέδαση, σε ένα γλέντι. Όταν μάλιστα παρουσιάζεται σε κάποιο φεστιβάλ διαφαίνεται ότι οι κοπέλες που συμμετέχουν στο δρώμενο δεν αναζητούν βέβαια τον μελλοντικό τους σύζυγο αλλά συμμετέχουν στα τελούμενα εν είδει λαϊκού θεάτρου.

Ωστόσο, μολονότι, η μαγικοθρησκευτική πίστη που εξέθρεψε αυτό το δρώμενο έχει εκλείψει, το ίδιο εξακολουθεί να συγκινεί. Η αγάπη και η αγωνία για την παράδοση και την πίστη της τήρηση εξαρτάται από εμάς τους ίδιους που με τις ενέργειές μας οφείλουμε να αποδείξουμε ότι πραγματικά την αγαπούμε, τη σεβόμαστε, σεβόμενοι όμως και τα σύμβολα που την εκφράζουν. Η παράδοση πρέπει να θεωρηθεί ως μια μετα-ιστορική πραγματικότητα με δυναμικό χαρακτήρα.

Πηγή

Σιώκης Δημ. Νικόλαος

Α Διεθνές Συνέδριο για τον Ελληνικό Πολιτισμό

«Η πανήγυρις: Μία διαχρονική ματιά στον κοινωνικό-οικονομικό και κοινωνικό της ρόλο»

Σουφλι Έβρου (17-20 Νοεμβρίου 2005)